

1923. - С. 164; 10.ДАВО. - Ф.П- 1. - Оп. 1. - Спр. 196. - Арк. 13; 11.ДАВО -Ф.Р-1901. - Оп.1. - Спр.24. - Арк.16; 12.Шульга І.Г. Голод на Поділлі. - Вінниця, 1993. - С.14; 13.Іванова О. Роль комітетів незаможних селян Поділля в господарському будівництві (1921 -1925 рр.) // В кн. З історії радянської Вінниччини.- Вінниця, 1960.- С.51; 14.ДАВО -Ф.П-1. - Оп.1. - Спр.500. - Арк.15; 15.ЦДАВО України.-Ф.257. - Оп.1. - Спр.120. - Арк.45; 16.ДАВО. -Ф.Р-925. - Оп.8. - Спр.27. - Арк.48.

О.О.Лойко

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І СТАНОВИЩЕ СЕЛЯНСТВА НА ПОДІЛЛІ У ВІДБУДОВНИЙ ПЕРІОД (1921 - 1925 рр.)

Після закінчення кровопролитних воєн сільське господарство краю було зруйнованим. В умовах розрухи важким було життя сільського населення Поділля. Але війна закінчилася і тепер необхідно було піднімати з руїн як промисловість, так і сільське господарство.

Значним кроком у відбудові зруйнованого сільського господарства стала нова економічна політика, яка на перших порах знайшла широку підтримку серед селянства. Заміна продрозкладки продподатком слугувала стимулом для піднесення землеробства, збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, зацікавленості селянина в результатах своєї праці.

Ліквідація поміщицького землеволодіння і проведення націоналізації землі забезпечили трудовому селянству постійне землекористування. Так, лише у Вінницькому, Могилівському та Тульчинському округах селянам було передано 500 тисяч гектарів колишніх нетрудових земель, в тому числі і частину земель державного земельного фонду.¹

Однак на Поділлі не було ліквідоване характерне для нього малоземелля. Через те економічне становище селянства тут завжди було важким. До того ж край був густо заселений, на Україні Поділля щодо густоти населення займало перше місце.

Загальна площа придатної землі на користь селянства за підрахунками губстатбюро на початку відбудовного періоду становила 2288877 десятин, загальна кількість селянських господарств - 756480. На одне селянське господарство припадало 4,96 десятин, а на одну особу - 0,73 десятини. А в таких округах як Вінницький, Могилівський, Тульчинський - по 3 десятини, а на одну особу - 0,75 десятини землі. Це стало можливим завдяки націоналізації поміщицького землеволодіння.²

Із названої кількості селянських господарств Поділля 68,7% становили неможлики, 26,7% - середняки, 4,6% - заможні селяни. Як бачимо, переважна частина селянства Поділля становили малоземельні селяни.

На 1924 рік в губернії була відновлена посівна площа. В окремих округах ця площа була навіть розширена. Держава із свого боку заохочувала розширення посівної площі, допомагала селянам насінням. Так, в 1923 році лише Могилівському округу було відпущено 543,5 тисяч пудів насінневого зерна. Тут було засаджено картоплею 124 тис. десятин землі, врожай якої становив 37,2 пудів, цукрового буряка було посіяно на 40,5 тис. десятин, врожай якого становив 61 берковець з десятини. Зернових культур було посіяно на 1500 тис. десятин і

зібрано врожаю 67,5 млн. пудів. Виноградників було відновлено 400 десятин, городництво розвивалось на 112 тис. десятин.³

Валовий врожай хліба на Поділлі за 1924 р. склав 64659699 пудів зерна, в тому числі жита - 12693187 пудів, картоплі - 50777751 пуд. Це задовольнило б потреби населення Подільської губернії, але Україна в той час поставляла продукти і в Росію. Це засвідчується в листі з Москви від 23 травня 1921 р.: "Партія і радянська влада переживають нині найтяжчий період свого існування в силу загострення продовольчої кризи. Тому перед партією стоїть виключно відповідальне завдання у галузі заготівлі всіх видів продовольства, в першу чергу хліба. І Росії нема ніякої надії посилення заготівлі. Завдання поліпшити становище покладене партією виключно на Україну".⁵

Це ускладнювало ситуацію в подільському селі, селянство негативно реагувало на державну політику хлібозаготівлі, на державну регламентацію цін на сільгосппродукти.

Ситуація ускладнювалась через недостатню кількість сільськогосподарської техніки, низьку агрокультуру землеробства, засміченість полів, низьку якість насіння, відсутність правильних сівозмін, а також посуху 1924-1925 рр., яка призвела до голоду, що охопив всю територію Поділля. На адресу губкому партії все частіше надходили повідомлення про те, що повітами вільно простує голод. Так, сількор із с.Онитківці Тиврівського району писав, що 50% селян голодує, є випадки голодної смерті, чекають нову посуху. У с.Кальнику Дашівського району, як повідомляв сількор Підпригора, померло від голоду 5 осіб. Селяни продають все, аби дожити до нового врожаю.⁶ Голод 1925 р. найтяжче позначився на жителях Ямпільського, Бабчинецького, Яришівського, Мурованокуріловецького, Озаринецького, Ярузького районах Могилівського округу. В Подністров'ї голодувало 85-90% від всього населення, що складало 170 тис. чоловік. І такою була картина майже по всій губернії.

Великої шкоди землеробству Поділля завдавала податкова політика непу. У своїх заявах хлібороби часто скаржилися на надмірно високі податки, гужову повинність, різні побори. Так, в 1924 р. майже в усіх повітах Подільської губернії хлібороби заявляли, що навіть тоді, коли вони продадуть весь вирощений врожай, то й тоді не зможуть повністю розрахуватися зі всіма податками. Не дивно, що до 1 січня 1925 р. село сплатило лише 70% всіх податків. Під час збирання податків на селі постійно порушувалися закони. Владі доводилось хлібозаготівлю проводити військовими методами, із застосуванням сили. Так, лише у Літинському повіті навесні 1922 р. хлібозаготівлю проводила військово-продовольча комісія у складі 70 бійців. Червоноармійці щоденно роз'їжджали по селах і спільно з місцевими органами влади відбирали у селян хліб, не залишаючи навіть на сівбу. Селяни, безперечно, чинили опір, вступали не тільки в суперечки, а й організували стихійні збройні виступи.⁷

Потрібно також звернути увагу і на національну боротьбу, яка відбувалася в подільському селі саме в цей час. Після відступу Української армії в листопаді 1920 року на Поділлі залишалися окремі загони, які продовжували боротьбу з Червоною Армією. З січня 1921 р. почався масовий наплив населення до повстанських загонів Лиха, Чуприни, Мельника, Саненка, Зубчевського та ін. Останні ставили завдання ліквідувати радянську владу і відновити органи влади УНР.

Найбільшим з'єднанням на Поділлі була І44-а Надбужанська повстанська дивізія, якою командував отаман І.Я.Гадзиківський /Хмара/. Воєнні дії дивізія вела в Брацлавському, Гайсинському та Уманському повітах. Дивізія об'єднувала загони Дорошенка /Лиха/, Підкови, Цимбалюка та Пушкаря. Загальна кількість бійців налічувала 640 чол. Більшість особового складу становили місцеві селяни. Дивізія вважала себе частиною війська УНР. У звільнених містах і селах Поділля повстанці відновлювали владу УНР.

Радянська влада оголошувала такі загони і з'єднання куркульським бандитизмом і вела з ними справжню війну на знищення, завдаючи цим непоправної шкоди і сільському господарству, і людським ресурсам.

Таким чином, становище подільського села було важким, проте поступово відбудова народного господарства йшла вперед.

Однією з характерних рис відбудовного періоду була наявність і розвиток великих колективних господарств. За станом на 1 січня 1922 року в губернії налічувалось 14 колективних господарств, в 1924 р. їх було вже 51, а у 1925 р. - 591.⁸

Основною формою колгоспів були артїлі і комуни. Перебуваючи також у важких умовах, спираючись на допомогу держави, перші колгоспи мали певні переваги над дрібним одноосібним господарством. Перш за все, колгоспи досягли більшої врожайності, вони мали сільськогосподарську техніку, мали можливості застосування нових технічних досягнень у землеробстві.

Однак, перші колгоспи періоду непу викликали у приватного хлібороба певну підозру. До них об'єднувались, як правило, далекі від сільськогосподарського виробництва люди. Вони ставали не школою "нового ведення сільськогосподарського виробництва", а прикладом безладдя, розкладу економіки. Так, аналізуючи діяльність колгоспів Проскурівського, Тульчинського округів та багатьох інших, комісії змушені були визнати, що порядку в них мало: колгоспники, комунари працювати не бажають, б'ються, пиячать.

Отже, нововведення у сільському господарстві не завжди давали бажані результати. Проте, попри всі труднощі і недоліки колективне господарювання було першим і закономірним етапом у розвитку нових форм господарювання на селі.

Характерною особливістю відбудовного періоду подільського села була широка діяльність споживчої кооперації і кооперації вільного господарства. На 1925 р. на Поділлі нараховувалось 1028 різноманітних кооперативних господарств.⁹

Сільськогосподарська кооперація сприяла відбудові та широкому постачанню села. Основну масу членів кооперації становила біднота, на долю незаможників припадало 55% всього сільського населення. Щодо заможних селян, то вони становили незначну частину населення, яка також прагнула скористатися вигодами кооперації.¹⁰

1921-1925 рр. були часом відносно демократичного розвитку суспільства. І коли політичне і економічне життя в більшій мірі контролювалося московською адміністрацією, то культурне і, особливо, національно-культурне ще мали простір для свого розвитку. Відбувався процес українізації, культурного розвитку національних меншин. Правда, в культурному житті були свої недоліки і труднощі: надмірні заідеологізованість і заполітизованість.

Одним з найважливіших завдань того часу було ліквідація неписьменності,

зокрема на селі. В цілому на 1925 р. в Подільській губернії було 84,5% неписьменних, це в більшості жителі сільської місцевості.¹¹ За 5 років відбудови ситуація значно поліпшилася. За неповними підрахунками на 1925 р. ліквідували свою неписьменність біля 70 тис. чоловік.

В 1924-1925 рр. було поліпшено медичне обслуговування сільського населення губернії. Кількість лікарень збільшилася в півтора рази, вони забезпечувалися медичним персоналом, медикаментами. За цей час відчутним було зменшення епідеміологічних захворювань.

Отже, можна дійти висновків, що війни, які безперервно точилися на території Поділля впродовж 7 років, завдали сільському господарству величезної шкоди. На фронтах загинуло або було покалічено до 20% дорослого чоловічого населення, найбільш потужного працездатного населення краю.

Сільське господарство потрібно було відбудовувати, а для цього треба було тяжко, титанічне працювати. І зрушення у кращий бік були відчутними. Головне, що люди прагнули мирного, заможного життя, спокійної праці і це принесло бажані результати. Сільське господарство відбудовувалось, воно брало старт на майбутнє економічне зростання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Вінницької області /Далі-ДАВО/.-Ф.Р-147.-Оп.2.-Спр.1.-Арк.1-2; 2. ДАВО.-Ф.П-1.-Оп.2.-Спр.242.-Арк.49; 3. ДАВО.-Ф.Р-147.-Оп.1.-Спр.117.-Арк.10-14; 4. ДАВО.-Ф.П-1.-Оп.2.-Спр.242.-Арк.49; 5.ДАВО.Ф.П-1.-Оп.1.-Спр.198.-Арк.15; 6.ДАВО.-Ф.Р-31.-Оп.1.-Спр.58.-Арк.44; 7. ДАВО.-Ф.Р-252.-Оп.1.-Спр.117.-Арк.30; 8. ДАВО.-Ф.Р-252.-Оп.1.-Спр.11.-Арк.32; 9. ДАВО.-Ф.Р-1901.-Оп.1.-Спр.10.-Арк.72; 10. Поділля в період відбудови народного господарства /1921-1925 рр./ Збірник документів і матеріалів.-Вінниця, 1957.-С.558; 11.ДАВО.-Ф.147...-Оп.1.-Спр.145.-Арк.20; 12.Там само.

В.М. Мазур

АГРАРИЗАЦІЯ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ У 1920-х РОКАХ.

Суспільно-політичний та соціально-економічний статус нацменшостей залежав не лише від нормативно-правових актів радянської держави, що регулювали національні відносини, а також від її революційних експериментів і спроб облаштування умов життя великих груп населення, не рахуючись з їхніми інтересами та особливостями розвитку.

На початку 1920-х років в Україні несподівано виникла так звана єврейська "містечкова проблема". Суть її полягає в тому, що основна маса євреїв, яка в недалекому минулому займалася ремеслом і торгівлею, була позбавлена цього права, внаслідок чого значна частина єврейського населення залишилася без засобів до існування.¹

Розв'язання єврейської "містечкової проблеми" радянський уряд вбачав у залученні євреїв до землеробської праці шляхом переселення їх на земельні колонізаційні фонди України та Криму. Аграризація єврейського населення спочатку була висунута урядом СРСР, як економічна проблема, вирішення якої ускладнювалось тим, що на місцях не було господарської бази та необхідних